

Samovaritee joomise traditsioon Mustvee valla vanausuliste külades

Lisa 1

Vanausuliste traditsioonid ja kombed on Eesti kontekstis erilised ja atraktiivsed, üks nendest on samovaritee joomise traditsioon, mis on olnud olemas Peipsi ääres peaaegu kaks sajandit.

Peipsi ääres elavad inimesed peavad tähtsaks oma toidukultuuri ja traditsioonide hoidmist ja edasi kandmist, mis nagu kõik meie ümber on pidevas muutumises ja arenemises.

Oleme elanud Peipsiveere vanausulistega inimpõlvi kõrvuti, aga mida me nende kultuurist ja kommetest täna teame? Esimesena meenuvad ikka sibulapeenrad, kasvuhooned, kala, teistmoodi ristidega kirikud ja kalmistud. Suvel pikkadest tänavküladest läbi sõites võib Peipsi ääres näha palju turiste ja külastajaid, kes soovivad tutvuda vanausuliste kultuuri ja samovaritee joomisega. Seda saab teha Kolkja, Tiheda ja Mustvee muuseumites, kus on esitatud ja hoitakse palju erinevaid materjale ja artefakte antud piirkonna hindamatu omanäolise kultuuri kohta.

Uurimistöö tähelepanu all on vanausuliste samovaritee joomise kultuur, mis on muutunud Peipsiveere traditsiooniks ja on nimistusse sissekandmist väärt.

Soov teada saada, kuidas nendes külades joodi teed vanasti ja kuidas tänapäeval, mis on muutunud ja mis on jäänud, kuidas hoida ja edasi kanda traditsiooni järgmisele põlvkonnale – kõigest sellest lähtub antud töö.

Kõigepealt tutvusin ma ajakirjandusega, mis puudutas Peipsiveere teejoomis- ja toidukultuuri. Suureks abiks olid eelnevad etnograafilised uuringud, millest on selle teema kohta avaldanud töid Vilberg, Moora, Rihter, Ratsevitš, Kuvaitseva, Mihhailov, Maspanov jt. Raamatutest ja internetist leidsin samovaritee joomise kohta vanu fotosid.

Viisin läbi vestluseid ja küsitlusi kohaliku kogukonna seas, tegin audio- ja videolindistusi.

Küsimused koosnesid järgmistest teemadest:

kas teie peres oli tavaks juua samovariteed; mida teie mäletate oma lapsepõlvest samovaritee joomise traditsioonist; kuidas lauda kaeti; millist teed joodi ja millest ning kuidas seda valmistati; kes perekonnaliikmetest valas teed; mitu tassi korraga juua võis; mida pakuti tee kõrvale; kuidas käitusid lapsed ja täiskasvanud laua taga; kuidas ja kus veel samovari igapäevaelus kasutati; millist vett kasutati; kuidas hooldati samovare; kui suured pered olid; millised olid rahvapärimslikud kõnekäänud ja jutud; kuidas toimub tänapäeval peres teejoomine; mis see traditsioon teie jaoks tähendab; kas seda peab hoidma ja kuidas.

Lapsepõlvemälestused

Ma olen sündinud Mustvee linnas, mu isa oli vanausuline ja ka mina olen ristitud. Minu vanemad olid kinnised suhtlejad ja nagu paljud teised, varjasid nad oma minevikku ja kartsid Vene võimude kiusamist.

Sotsiaal-Humanitaarinstituudis õppides pidin uurima sugupuud ja sellest tärkaski huvi otsida üles oma esivanemaid ja sugulasi.

Mu isapoolne vanaema sündis 1895. aastal Mustvees. Tema isa oli haritud ja sügavalt usklik inimene, ta oli Mustvee vanausuliste kirikuõpetaja. Vanaemal oli hea kasvatus, noorena teenis ta rikkas peres, ta oskas majapidamistöid, mis ta oli õppinud enda perest, teenides tuli juurde uusi kogemusi. Kaheksateistkümnendaastasena panid vanemad ta mehele ühele kaupmehele.

Kahjuks olid paljud minu esivanemad lahkunud juba enne minu sündi, mu isa suri, kui ma olin kuueteistkümnendaastane, aga tänu temale on minu elus unustamatuid mälestusi, mille tõttu ma tunnen esivanematega vaimset sidet.

Lapsepõlves ei rääkinud keegi mulle oma juurtest, kust tulid esivanemad, millal tulid, miks nad pidid põgenema oma kodumaalt ja otsima uue elamispaiga. Tänu isale kuulusin vanausuliste kogukonda ja olen tuttav nende kommete ja traditsioonidega.

Ma olen emotsionaalselt läbi elanud oma isa lapsepõlvest kuulnud jutud. Mulle meeldisid isa joonistused, mille abil ma nägin, kuidas oli elanud minu isa koos oma vanematega ja milline oli tema kodu:

suur kivimaja korstnaga, aknad kardinatega, aknast paistab laua peal samovar, trepi peal istub kass, maja juures on koerakuut ja koer ketis, kaev (*žuravl* – toonekurg, nii nimetati neid), aiapeenrad, kuur, hobune vankriga, notsu – saba krünnis, kanad, kõrged väravad ja aed, aia juures jalgratas, selge taevast, joonistuse paremasse ülemisse nurka on joonistatud päike, maja tagant paistab sinine Peipsi järv, purjega paat, kajakad. Joonistuse detailidega andis ta mulle edasi omad mälestused ja mõttemaailma. Sõja ajal pommitati maja maha, praegu on selle asemele ehitatud Mustvee kordon, kuid iga kord sealt mööda sõites tunnen ma oma südames soojust.

Isa võttis mind tihti kalale kaasa, selle kohta on mul ka huvitavad lood, mida ma olen jutustanud oma poegadele. Ta õpetas mind kuuma teed jooma, ma valasin ettevaatlikult kuuma tee alustassi ja enne joomist puhusin peale.

Meie pere elas nagu kõik teised, mitte alati ei olnud laual kommid, mõnikord olid maiustuseks leivaviilud, millele isa valas natuke *zavarka* 't (tõmmu tee) ja pani suhkrut peale. See tundus väga maitsev, eriti kui seda tegi isa. Ta oskas leida kavalaid sõnu ja teha põnevaid nägusid, sellest tõusis söögiisu veel rohkem, ei jõudnud maiustamist ära oodata, nii tore oli.

Mulle meeldis tee õuntega, tee sisse pandi õunaviilud või õunakoored. Õunapuu sorti nimetas isa „sibulja” (ukraina keeles *zibulja* 'sibul'). Vana õunapuu kasvas hoovi taga järve ääres. Sügisel korjati palju õunu, pandi koos heinaga puukastidesse ja hoiti keldris kuni jõuludeni, kauem nad ei säilinud, ema ka kuivatas neid ja tegi kompotti. Ma aitasin emale peenikeseks lõigatud õunaviilud nõelaga nõõrile panna ja nii nad rippusid pliidi juures, kuni said kuivaks. Tee kuivatatud õuntega tundus veelgi magusam.

Teed joodi palju, sest suvel ei olnud vanematel tihti aega süüa keeta, aga talvel joodi veel rohkem, et saada sooja või parandada tervist.

Isale meeldis kalal käia, sellepärast oli kodus aastaringselt praetud, soolatud, kuivatatud ja suitsetatud kala ning uhhaad. Kala söömine tekitas joogijanu, selle kohta öeldi, et „kala tahab ujuda”.

Jõulud peeti peres vana kalendri järgi. Kuuse otsa riputasime kõige ilusamaid roosa küljega *zibulja*-õunu. Isa mängis jõuluvana (*Ded Moroz*), tal oli pahupidi keeratud karvane kuub (tulup) seljas ja kunstvatist habe ees, peas müts (*ušanka* 'läki-läki') ja käes kepp (*dubinka*), millega ta kõvasti vastu põrandat koputas ja võõra häälega rääkis: „Kas siin elab väike tüdruk, kas ta oskab salmi lugeda?” Kui midagi jutustasin, siis andis kingituse, paki sees olid kommid ja õunad. Lahkudes käskis ta vanemaid kuulata ja olla hea tüdruk, siis tuleb *Ded Moroz* järgmine aasta jälle kingitustega.

Pühade ajal tõsteti kapist välja suurte siniste roosidega teeserviis, mille ema oli ostnud 1970. aastate lõpus Mustvee jõululaadalt. Komplekti kuulusid kuus suurt tassi koos suurte alustassidega, suhkrutoos ja väike *zavarka*-kann. Söögilaud kaeti valge linaga.

Foto nr1 : N. Maspanova, V. Jazõkova pere fotoarhiiv, 1966

Foto nr 2: Ivan Maspanov, V. Jazõkova pere fotoarhiiv, 1966

Köögilaua peal suhkrutoosi juures seisis vaasike rafineeritud tükisuhkruga, kõrval olid vanaaegsed suhkrutangid – teejoomine keedusuhkruga oli meie peres olnud ammune komme. Mõnikord ema ka tegi keedusuhkrut, pani sinna sisse šokolaadikomme ja see tegi suhkrut veelgi maitavamaks. Mäletan, kuidas isaga tegime komme „Kukekesed” (*Petuški*). Mustvee valamutehases üks tuttav tegi alumiiniumist erilised, kahest osast koosnevad kukekeste vormid, mille aukudesse valasime kristalset, läbipaistva pruunika värviga keedusuhkrut (sulatasime suhkrut potis ja valasime vormidesse). Isa tegi kuivast puust peenikesed pulgakased, mis panime kommid sisse ja siis ootasime, kuni kommid jahtuvad ja muutuvad kõvaks. Siis hoidsime vorme veidi aega kuumas vees, et nad tuleksid lahti. Kukekommid olid väga ilusad ja ülimalt maitvad. Sageli me neid komme küll ei teinud, sest nende valmistamiseks oli vaja kuumutada, see võttis palju aega, korraga sai teha ainult viis kukekest, aga vanematel aega eriti ei olnud. Mul on siiani mees selle köögikapi lõhn, kus ema hoidis Jõhvi

turult ostetud komme „Suhkrupadjakesed” ja maitseaineid, veel hiljuti seisis see kapp koridoris ja seal sees oli juba muu kraam, kuid kommilõhn oli ikka alles.

Hiljem osteti poest elektrivahvliküpsetaja. Tegime vennaga kahte sorti vahvleid, ühed olid pehmed, teised krõbedad, erinevus oli retseptis – kas teed taigna piima või veega. Iga laupäev-pühapäev küpsetas ema pirukaid, tegi seenepirukaid, roheline sibula-muna-riisi pirukaid, liha-sibula pirukaid, suuri plaadipirukaid õunte, pohla või mustikaga, küpsetas vatrüškaid, praadis õlis pärmitaignast *oladušk*’e, küpsetas pliine. Maslenitsal sõime terve nädal pliine moosiga, *škvarka*’dega (praetud rasva kuubikud), hapukoorega. Talvel praadisime leivaviilud otse pliidiääre peal, kes määris need küüslaugu ja soolaga, aga mulle meeldis *zavarka* ja suhkruga. Praadisime samal viisil ka kartuli- ja porgandiviilud, need olid ülihead – krõbisevad ja magusad, neid ei saagi võrrelda tänapäevaste krõpsudega, mis on täis kolesterooli ja muid ebatervislikke aineid. Kui sügisel tapetati põrsas, siis tehti verikäkki, praegu sööks küll ema tehtud toitu, aga tol ajal see ei meeldinud.

Teed joodi mitte ainult siis, kui oli vaja söögi kõrvale juua, vaid ka siis, kui istuti niisama teleka ees. Vanasti võisid tihti tulla ootamatud külalised ja külla tulekuks ei pidanud luba küsima ega ette teatama, kõik oli palju lihtsam. Kui mindi korraks kodust välja, siis ust ei lukustatud, pandi luud ukse ette ja see tähendas, et kedagi ei ole kodus. Vargaid ei olnud, inimesed elasid vaeselt ega puutunud teiste asju, isegi lapsed teadsid kümmet käsku, millest üks ütles „ära varasta”.

Kui peres söödi või joodi teed, siis pidid kõik koos laua taga istuma, see oli maja kord. Kui keegi lastest õuest tuppa tulemisega hiljaks jäi, siis pidi ta sööma seda, mis üle oli jäetud. Midagi ikka jäeti, sest arvestati iga pereliikmega. Hiljem tulija söögiports oli alles, kuid seda pidi külmana sööma, sest keegi sööki ega teed uuesti ei soojendanud.

Minu äi meenutab, et vanasti oli Kivimuru metsas park, kus inimesed jalutasid „kivi mäe” juures. 1930. aastatel ehitati sinna laululava. Pargi promenaad oli väga ilus, teerajad olid kaetud punase telliskivi puruga, mis oli valmistatud Mustvee lähedal telliskivitehases. Kõnniteel seisis pingid ja õhtuti põlesid laternad. Pühade ajal kogunes sinna palju rahvast, tuldi ka naaberküladest, inimesed jalutasid, laulsid, tantsisid, võeti kaasa ka samovare ja sealsamas muru peal joodi teed.

Foto nr 3 Mustvee vene haridusseltsi poolt korraldatud piknikust osavõtjad, 15.06.1930 (L. Mihhailovi raamat „Peipsimaa asulad”)

Teejoomine on meie peres vana traditsioon, millest on saanud lahutamatu osa meie pere toidukultuurist. Köögiriivuli peal seisab pulmadeks kingitud mehe vanaema elektrisamovar ja nagu vaikselt sumisedes meenutab: „Ära kiirusta, võta aeg maha, joo tassike värskelt keedetud teed ilusast tassist ja las terve maailm veidikene ootab, sest nüüd on sinu aeg lastelastele oma lugusid rääkida.”